

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ ПАВЛЕ

ДА НАМ БУДУ ЈАСНИЈА НЕКА ПИТАЊА НАШЕ ВЕРЕ

XII - Став Православне Цркве према слободи воље и предестинацији (=предодређењу)

ПИТАЊЕ: У молитви Светог Симеона Новог Богослова, молитвеног правила пред Причешће, стоји: „У књизи Твојој записано је и оно што још није учињено.“

Не изгледају ли ове речи некако као вера у предодређење? И како их помирити са учењем Православне Цркве о слободи човека?

ОДГОВОР: Слобода човека као духовно-моралног бића, неодвојиви је део учења како Старог тако и Новог Завета. Већ наредба Божја, дата првим људима, изражава тај став (а исто тако заповести Декалога, као и остале), јер: „Не једи с њега, и у који дан будеш јео с њега умрећеш“, јасно претпоставља слободу – да једе или не једе – онога коме је упућена. На многим местима Свето Писмо казује и директно да је у човековој власти избор: или да поступа у сагласности са вољом Божјом, то јест морално добро, или супротно томе – зло, попут овога: „Ево сам ставио пред вас живот и смрт, благослов и проклетство; зато изабери живот да будеш жив.“ (5. Мојсијева 30, 19)

У Новом Завету, целокупно дело Спаситељеве пророчке службе, Његова проповед, упућено је човеку као слободном бићу, које може да врши оно што Бог жели и што га спасава, али и супротно томе. Из многих Христових речи то се види сасвим одређено: „**Ко хоће да иде за Мном, нека се одрече себе, и узме крст свој и иде за Мном**“ (Матеј 16, 24); „**ако хоћеш да уђеш у живот, држи заповести... Ако хоћеш савршен да будеш...**“ (Матеј 19, 17, 21)

Истина слободе човекове налази се јасно исказана у делима Светих Отаца, онако као што нпр. вели Свети Василије Велики: Душа људска „не будући везана никаквом неопходношћу, и добивши од Творца живот слободан, пошто је створена по слици Божјој, разуме добро, уме се њиме наслађивати, обдарена је слободом и моћи... може да сачува живот који јој је природан. Но, такође има слободу да се уклони од добра.“¹ А тако казују и многи други.² Отуд учење православне Догматике да су људи и анђели створени као слободна бића, али с нижим типом слободе (моћи не грешити), с тим да узрастањем у добру доспеју до вишег (не моћи грешити)?³

Са оваквим одређеним ставом о слободи човековог моралног делања, како довести у сагласност у постављеном питању наведене речи молитве, као и сличне у неким другим молитвама?⁴ Заиста, прва мисао коју ове речи изазивају, одводи нас схватању извесног програмирања нашег живота и поступања,

неког предодређења и судбине. Јер ако је оно што тек треба да се догоди у будућности, унапред прописано, и ми само имамо да га извршимо; ако смо машина која има да иде одређеним колосеком, онда нема друго него да смо играчка у рукама усуда, судбине.

Тако је и мени изгледало кад сам био ђак другог или трећег разреда богословије. Наишла ми је и опсела мисао: Ако Бог унапред зна да ћу ја бити нпр. пијаница, или крадљивац, или убица, могу ли ја онда да то не будем? Јер ако не будем, тада пропаде Божје предзнање. Ако ли Божје предзнање не може да пропадне и ја морам то да будем, где је онда моја слобода? Затим, ако бих морао нпр. да будем убица, да би се тиме потврдило Божје предзнање, па ме због тога греха Бог осуди на вечне муке, очигледно да би такав поступак био нечовечан, недостојан човека, а камоли Бога и његове правде. И где се, између тога свега, може ставити еванђелско учење да је Бог љубав?

Мучио сам се безуспешно тражећи исход из овог лавиринта. Другови којима сам ову мисао изнео, имали су своје проблеме, с којима су се носили, и у моје питање нису се удубљивали. Професорима га нисам могао изнети због опасности да га не окарактеришу као неумесно, јеретичко или безбожничко. Тако сам остао да се с њиме носим сам, и ко зна шта би са мном било да нисам наишао на извесно објашњење Светог Василија Великог, а потпуније код Блаженог Августина. Десило се нешто парадоксално. Доказ против предодређења пружио ми је, ето, Блажени Августин, који је иначе сам заступао схватање о предодређењу, предестинацији.⁵

То објашњење које ми је проблем разбистрило и – бар за мене – решило, састоји се у овоме: Библија почиње речима: „У почетку створи Бог Небо и земљу“ (1. Мојсијева 1, 1). У почетку чега? У почетку времена. Пре тога, значи, није било времена. Па шта је онда постојало? „Јер, пре створења света било је неко постојање које одговара надсветским силама, које не прелази време, вечно, које увек траје.“⁶ Постојала је, дакле, вечност. Шта је време, шта је вечност?

Ти основни појмови, категорије нашег ума, увек су најтежи за објашњење. Тако је и са појмом времена. Као што каже Блажени Августин: „Ако ме нико не пита, знам, али ако бих хтио неке то питање разјаснити, не знам. Ипак са сигурношћу могу рећи... кад не би ништа пролазило да не би било прошлог времена, и кад не би ништа постојало да не би било садашњег времена, и кад не би ништа долазило да не би било будућег времена.“⁷ И нама је јасно да време незадрживо тежи и пролази састојећи се из прошлости, садашњости и будућности, али тако „да је у њему прошлост минула, будућност још није наступила, а садашњост се измиче од опажања пре него што се усмотри“, како примећује Свети Василије Велики.⁸ Јасно нам је да прошлост не постоји; она је била, али је сада као трајања времена нема. Исто тако, нема ни будућности; она ће тек доћи, но сада је још нема. Значи, постоји само садашњост. Но шта је стварно садашњост? Она је у суштини линија додира између прошлости и будућности, моменат у коме будућност стално пролази у прошлост. Док на пример часовник не откуца „так“, тај моменат је близу, чекамо га да наступи, али још не постоји. А чим откуца „так“, тога момента нема више, он је прешао у прошлост. Непостојеће будуће у тренутку је прешло у непостојеће прошло. И садашњост, значи, једва постоји. Наиме: „И сам један сат састоји се од краткотрајних дјелића: што је од њега одлетјело то је прошлост, а штогод му преостаје, то је будућност. Ако се може замислити дио времена који се не може више подијелити ни у најмање дјелиће времена, онда је он једини који се може звати садашњи, али тај дио тако брзо из будућности прелијеће у прошлост, да се не протеже ни тренутак.“⁹

Ево, то је време постојало заједно са светом и неодвојиво од њега. Оно се односи на све створено, па и на нас људе и на Анђеле. На Божје биће време се не односи. Он је Творац света и времена, те на Њега оно не може бити примењено, као што се на Њега не могу применити појмови простора, броја, почетка и свршетка и тако даље. За Њега важи вечност. Шта је вечност? Вечност је стална садашњост, она нема ни прошлости, ни будућности, које карактеришу време. „У вјечности ништа не пролази, него је у све садашње“, вели Блажени Августин. „Вјечност која нема ни будућности, ни прошлости, непомично стоји и одређује будућа и прошла времена.“¹⁰ На другом месту, обраћајући се Богу, Блажени Августин каже: „Твоје године нити иду, нити долазе... Твоје су године један дан (2. Петрова 3, 8), а Твој дан није сваки дан, него данас, јер Твој данашњи дан не узмиче пред сутрашњим, и не долази иза јучерашњега. Данашњи дан је вјечност.“¹¹

Вечност је, дакле, стално „сада“, без претходног „било“ и следујућег „биће“. Садашњост, која за нас једва постоји, у вјечности једино постоји. Кад говоримо о вјечности кажемо „пре“ и „после“, то говоримо са свог људског становишта, терминима који се односе на време. У вјечности нема ни пре ни после... Има само сада. Отуда следује да кад кажемо Божје „предзнање“, Божје „предвиђање“, да се

изражавамо на наш људски начин. „У ствари“, по духовитој примедби оца Јустина Поповића, „Божје предзнање је знање и гледање свих мисли људских, и осећања, и дела у стању њиховог збивања, јер за Бога не постоји ни прошлост ни будућност, већ је све садашњост.“¹² У Богу, дакле, нема предзнања будућег, као ни подсећања на прошло, него само знања и гледања и прошлог и будућег истовремено, сада. Ми можемо предвиђати и сећати се. За Њега је у истом „сада“ и постанак света, и све време до нашега доба, и сва будућност до краја света.

Зато кад се у молитви каже да је Бог Својим предзнањем (и предзнанијем Твојим) одредио овима да буду свештеници, или ђакони, то се казује на људски начин, људским речником и категоријама које важе за људе, али се не могу применити на Божанску вечност. Отуда на питање: „Шта је радио Бог пре него што је створио Небо и земљу“, које су му поставили неки савременици, Блажени Августин лепо одговара: „Ако прије Неба и земље није било никаква времена, зашто се пита шта си „тада“ радио? Јер није било никаквог „тада“, док није било никаквог времена.“¹³

Позната је ствар да се у новозаветним књигама на више места говори о Божјем предзнању, а у вези с њим и предодређењу: „... дошљацима... који су изабрани по провиђењу (=предзнању)“ (1. Петрова 1, 2); „... по одређеној вољи и промислу Божјем“ (Дјела Апостолска 2, 33); „Што је рука Твоја и воља Твоја напред одредила да буде“ (Дјела Апостолска 4, 28); „Јер које напред избра, оне напред одреди... , које напред одреди оне и позва“ (Римљанима 8, 29, 30); „У љубави нас је напред одредио да будемо Његови синови“ (Ефесцима 1, 5) и тако даље. Оба ова израза треба схватити у смислу који смо изложили. Свети Јован Златоуст, у тумачењу речи Спаситељеви: „*Саблазни морају доћи...*“ (Матеј 18, 7) каже: „Кад Христос говори о неопходности саблазни, то тиме не уништава... слободу воље, и не потчињава наш живот каквој било неопходности делања, него само предсказује оно што ће се неминовно десити... Стога није предсказање Спаситељево узрок саблазни. Никако! И не постоје саблазни зато што их је Спаситељ предсказао, него је зато предсказао што ће оне неминовно настати. Ако би људи од којих происходе саблазни решили да зло не чине, саблазни не би дошле. А кад оне не би дошле, то не би ни биле предсказане.“¹⁴ Слично говори и Блажени Августин: „Не гријеш човјек стога јер је Бог унапријед знао да ће он гријешити; ... сам човјек гријеш кад гријеш... А ако то човјек не усхтједне, онда дакако и не гријеш; али ако не хтједне гријешити, и о томе је Он (=Бог) унапријед знао.“¹⁵

Али, ако Свето Писмо одређено потврђује чињеницу човекове моралне слободе, и с тим уједно неприхватљивост предодређења његовог поступања, то још не значи да сваког од нас Бог не шаље у овај свет у своје време и ставља пред одређене задатке које треба да испунимо, као што је то изнето за Светог Јована Крститеља. Пре него што је он и зачет, по Божјем наређењу, Арханђео подробно излаже превасходне дужности које он треба да изврши у делу нашег спасења: „Да буде пророк Највишега, да иде пред Њим у духу и сили Илијиној, да Му приправи пут и спреми Господу народ приправан“ (Лука 1, 15-17). Ми знамо, Пророк је добровољно извршио поверено му дело и тако постао „*највећи рођени од жена*“ (Матеј 11, 11).

Слично Светом Јовану, сваки човек долази у свет у своје време и стаје пред дужности које треба да изврши. Да ли ћемо им приступати најбољом вољом и способностима које имамо, онако како Бог жели, и тако постати свети, људи у правом смислу речи, зависи коначно од нас, ствар је нашег слободног опредељења. Но такође, сваки од нас може одбацити оно што Бог хоће, и тако постати грешник, управо онако како се у Светом Писму каже за књижевнике и законике да „одбацише што је Бог хтео с њима“ (Лука 7, 30). „Од нас зависи“, вели Свети Јован Дамаскин, „или да останемо у врлини и следимо Бога Који њој призива, или да оставимо врлину, што значи да будемо у пороку и следимо ђавола који нас, без присиљавања, томе призива.“¹⁶

Сматрам да нам је постало јасно да кад се у Светом Писму, или у црквеним текстовима, говори о Божјем предзнању, да се то казује на људски начин, у појмовима који се односе на време, а непримењиви су на вечност у којој Бог пребива. Вечност је стална садашњост, у којој се налази и прошлост и будућност истовремено. Тако кад кажемо да је Бог нешто предвидео у прошлости, то значи да и то прошло и то будуће Он види сада, у садашњости. Наш људски језик то Његово виђење назива „предвиђањем“. Бог, дакле, види да се људи не кају, него чине саблазни, и то његово виђење исказује се у Светом Писму речима: *Саблазни морају доћи*.

Завршићемо речима Светог Јована Златоуста: „А кад би се они (=људи) исправили“, велиш ти, „и нико не уводи о саблазни, не би ли се показало лажним ово предсказање? Никако! Јер га тада не би ни било.“¹⁷

НАПОМЕНЕ:

¹ Творенија, в русском перев., С. Петербург 1911, Т. II, 155.

² Св. Григорије Богослов: „Но Онај Који је створио човека, створио га је слободним, ограничивши га једино законом заповести“ (Сочињенија... С. Петербург 1912, Т. I, 221.) Св. Јован Златоуст: „Видиш ли како је Господ створио нашу природу слободном? Откуд су, реци ми, они (=савременици Ноја) стремили безбожности и навлачили на себе казну, а он (=Ноје), изабравши врлину и уклонивши се од дружења с њима, није претрпео казну? Није ли очевидно да свако по својој вољи изабира злоћу или врлину. Кад не би било тако, кад наша природа не би имала моћи, не би следовало ни да они трпе казну, ни ови награду за врлину. Но пошто све, после Свевишње благодати, зависи од наше воље, због тога су и грешницима спремљене казне, а онима који живе у врлини дарови и награде.“ (Творенија, С. Петербург 1898, Т. IV, 202) Св. Јован Дамаскин: „А (Бог) створи га (=човека) по природи безгрешним, а по вољи слободним. А безгрешним, велим, не тако да је био непријемчив за грех – јер је само Божанство непријемчиво за грех – него тако да је могућност греха била не у његовој природи, него у његовој слободној вољи.“ (Екдосис акривис ортодоксу пистеос, у редакцији Бонифациус Котер, Берлин-Њујорк 1973, Т. II, 26, 37-40, стр. 77)

³ П. Трембелас, Догматики, Атина 1959, Т. I, 196.

⁴ И сокровеннаја человјеков јавје предвједиј (Молитва V Св. Василија Великог, на Јутрењи); Господи Боже наш, предзнанијем Твојим, Свјатаго Твојега Духа подајаније низпосилајај па опредјељенија от Твојеја неизсљеднија сили (Молитва на хиротонији за ђакона); Даровавшијасја јему от Твојеја предзнатељнија сили (Молитва на рукоположсњу за презвитера).

⁵ У борби с Пелагијем Блажени Августин је отишао у другу крајност. Пелагије је учио да је Адамов грех нешто спољашње, што се није коснуло ни повредило људску природу, те човек и после греха има способности да се сам спасава. Божја благодат му у томе само помаже, олакшава да спасење постигне, особито наука и пример Исуса Христа (В. Стефанидис, Екклисиастики историја, Атина 1970, 250). Побиијајући Пелагија, Блажени Августин је тврдио да је грех Адамов толико повредио људску природу да је он постао роб греха, немоћан да не греша. Спасење човека зависи, дакле, само од Бога и Његове благодати, која није само помоћ човеку да хоће и чини добро, него од ње зависи све. Православно гледиште сачувало се од обеју ових крајности. Оно учи да је грех дубоко повредио сву људску природу (против Пелагија), али да је она остала способна да уз божанску благодат, коју Бог пружа људима (Бог жели да се сви спасу и дођу у познање истине, Тимотеј 2, 4), може да достигне спасење, „јер није пао искључиво по хтењу и дејству своје воље, него по дејству ђаволском.“ (др Јустин Поповић, Догматика, Београд, 1932. 8. I, 283) Али „без Његовог (=Божјег) садејства и помоћи ми не можемо ни штети ни чинити добро.“ (Св. Јован Дамаскин, н. д. Т. I, 237)

Тумачећи речи апостола Павла у Посланици Римљанима, 5, 12: „јер сви сагрешеше“, у смислу „у њему (=Адаму) сви сагрешеше“, Августин даље расуђује: „Пошто су сви сагрешили, сви заслужују вечну казну. Ипак, сви људи не бивају кажњени вечним мукама, него неки улазе у рај и спасавају се. То су они којима Бог пружа Своју благодат, не по некој њиховој заслуди, јер је нико није достојан (Нико се не спасава „осим по чину незаслуженог милосрђа“ – О држави Божјој, прев. Т. Ладан, Загреб 1982, увод. стр. LXXX), него по безусловном Божјем предодређењу на спасење. Код Блаженог Августина се не наглашава да је Бог оне друге предодредио на пропаст, него да их је само препустио последицама греха не упутивши им благодат, те они одлазе у вечну муку. Калвин и друге присталице предестинације ову разлику нису прихватили, него учили о безусловној предестинацији и на пакао.

Зашто Бог једнима даје благодат, а другима не даје, Блажени Августин то објашњава делом правде и милосрђа Божијег. Кад би Бог све кажњавао, значило би да је Он само Бог правде. А кад би свима пружао благодат и спасавао, значило би да је Он само Бог милосрђа. Овако се показује и Његова правда и милосрђе (О држави Божјој). Зашто, пак, Он ове, а не оне предодређује за спасење, кад га једнако ни једни нису достојни? Августин сматра да разлог за ово лежи у неистраживим дубинама воље Божје (В. Стефанидис, н. д. 250).

⁶ Св. Василије Вел. н. д. Т. I, стр. 6.

⁷ Исповијести, прев. Стјепан Хосу, изд. Кршћ. садашњост, Загреб 1973, 63.

⁸ Н. д., стр. 7.

⁹ Бл. Августин, Исповијести, 265. Поред свега тога, на основу ових речи Блаженог Августина не би се могао извести закључак да садашњост, и време као такво, не постоји, него да је привид, обмана. Да би то објаснио, Блажени Августин вели да би можда било тачније рећи: „Три су времена: садашње у прошлости, садашње у садашњости и садашње у будућности. Она су наима у мојој души као неке три ствари и другдје их не налазим: садашњост у прошлости је памћење, садашњост у садашњости је гледање, садашњост у будућности је очекивање.“ (н. д. 268)

¹⁰ Н. д. 261.

¹¹ Исто, 262.

¹² Догматика, Београд 1932, Т. I, 106.

¹³ Н. д. 262.

¹⁴ Творенија, С. Петербург 1901, Т. VII, 605.

¹⁵ О држави Божјој, изд. Кршћанске садашњости, Загреб 1982, Т. I, књ. 5, 10, стр. 253.

¹⁶ Полноје собраније сочињениј, С. Петербург 1913, Т. I, 237.

¹⁷ Н. д. Т. VII, 605.

